

NYERE TID

HANS EYVIND NÆSS: Med Bål og Brann – Trolddomsprocesser i Norge. Oslo, Universitetsforlaget, 1984. 165 s. 165 nkr.

Foreliggende arbejde er en populariseret udgave af stadsarkivaren i Stavanger Hans Eyvind Næss' doktordisputats fra 1981 »Trolddomsprocessene i Norge på 1500–1600-tallet. En retts- og sosialhistorisk undersøkelse«. Anmeldelsen skal derfor søge at vurdere, hvorvidt populariseringen har gjort tilegnelsen af værket lettere, et formål man må formode har stået i første række blandt forfatterens intentioner.

»Med Bål og Brann« adskiller sig fra disputatsen dels ved at være udstyret med et stort antal illustrationer og dels ved, som det oplyses i forordet, at alle noter og registre er sløffet, og at dispositionen er noget anderledes end i afhandlingen. Men derudover har forfatteren også foretaget nogle nyvurderinger og omstruktureringer i de enkelte kapitler, som han lader være overraskelser for læserne. Manglen på noter gør det desværre umuligt at forstå årsagerne til denne revision.

Det kan diskuteres, om en afhandling gøres tilgængelig for en større læserkreds ved, at den gennemillustreres. En forudsætning i dette tilfælde må være solide billedtekster, der støtter tilegnelsen af de ofte svært tolkelige heksemotiver. I vidt omfang løser dr. Næss denne opgave glimrende. Så meget mere må det overraske, at enkelte af billedhenvisningerne er præget af sjusk. S. 11 får vi henvisningen »Hekse, Kbhvn. 1979«; utvivlsomt kan en ihærdig læser fremskaffe bogen, men det havde hjulpet at få oplyst, at teksten er skrevet af Karin Lützen – især da hun har gjort et stort arbejde med at revidere et ubrugeligt engelsk forlæg. Endnu mere grotesk er henvisningen s. 12: »Hexen. Katalog zur Ausstellung, 1979«; hvilken udstilling og hvor? Som forbrugervejledning skal det oplyses, at det drejer sig om et katalog til særudstillingen »Hexen«, der i 1979 vistes i Hamburgisches Museum für Völkerkunde.

Dr. Næss baserer sin undersøgelse på en udtømmende gennemgang af de norske trolddomsprocesser, og i denne analyse inkluderes en lokalstudie af bygden Nedstrand i Ryfylke. Denne opbygning er også overført til »Med Bål og Brann«, men der er foregået en besynderlig omstrukturering i forbindelse med studiet af Nedstrand. Et af de væsentlige spørgsmål, Dr. Næss berører, er de mekanismer, der medførte, at en eller flere processer blev iværksat. Omkring 1640 foregik der flere processer i Nedstrand, så lad os koncentrere opmærksomheden derom. I »Med Bål og Brann« får læseren der indtryk, at de tre processer, der omtales, mere eller mindre udspillede sig samtidigt; blot ved nøje læsning af afsnittet og med kendskab til samtidens terminologi fremgår det, at det ikke var tilfældet. Den udløsende faktor var processen mod tiggersken Kari Espeland, der siden udlagde to andre kvinder: Bodil Pedersdatter og Berit Bjelland (»Med Bål og Brann«), fem andre kvinder: de to nævnte samt Anne Musland, Giske Sørtveit og Guri Skorpe (»Trolddomsprocessene i Norge«), som dog blev frikendt. Grunden til, at de tre sidstnævnte kvinder er fjernet fra handlingsforløbet i »Med Bål og Brann« er uvis, og det er medvirkende til at reducere argumentationens vægt. For anmelderen er der ikke tvivl om, at når flere processer fandt sted i løbet af kortere tid på en given lokalitet, så er det afgørende at kunne forklare det moment, der udløste den første proces. Som oftest trak den flere med i kølvandet på fuldstændig samme måde som i Nedstrand, og som dr. Næss glimrende gør rede

for i sin disputats. Hvorfor han søger at tildække den sammenhæng i »Med Bål og Brann« er gådefuldt og vildledende for den læser, der ikke kan kontrollere udviklingslinien i disputatsen.

Et andet punkt i Nedstrand-undersøgelsen kræver også en uddybning; måske kan der stilles spørgsmålstejn ved, om den lokalitet er særlig velvalgt. S. 72 bringer dr. Næss delkonklusionen, »i det store flertall av prosesser rammet trolldomsanklagene fattige, ofte meget fattige kvinner og menn«, men i kapitlet om Nedstrand-processerne synes konklusionen at være, at de anklagede ikke generelt kom fra de »aller fattigste familiene i bygda«. Til gengæld tilføjer dr. Næss i samme afsnit »men begge var innflyttere«. Denne konstatering gøres imidlertid ikke til genstand for yderligere overvejelser, skønt det dog ikke er en hypotese, der uden videre kan afvises. Så velrenommerede heksetrosforskere som englænderen Alan Macfarlane og franskmændene Robert Muchembled har tidligere diskuteret implikationerne af, at spændinger mellem fastboende og tilflyttere kunne udløse trolldomsprocesser. Med andre ord må læserne stå tilbage med den opfattelse, at de til grund liggende konflikter i Nedstrand muligvis var mere omfattende, end dr. Næss finder det nødvendigt dybtgående at redegøre for.

Vurderingen s. 64, der munder ud i antydningen af et folkemord, er ny i forhold til afhandlingen: »det uhyggelige omfang av kjedeprossene i Øst-Finnmark kan ha hatt sammenheng med at myndighetene brukte rettsapparatet mot en fremmed fiendtlig instilt og truende befolkningsgruppe. Riktignok bar de fleste trollkonene i Finnmarks-prossene norske navn. Men det var ikke uvanlig at prest og fogd brukte norske navn på medlemmene av den samiske befolkningen«. I dette tilfælde er manglen på noter nærmest katastrofal, for i afhandlingen s. 226 hedder det, »nesten samtlige henrettede i trolldomsprosessene i Finnmark tilhørte den fåtallige norske befolkningskonsentrasjonen i området i og rundt Vardø og Vadsø«. Altså ingen antydning af folkemord. Anmelderen kan ikke vurdere årsagerne til denne nyvurdering, men den er så væsentlig, at det klart burde fremgå, hvorledes dr. Næss var nået dertil.

Med baggrund i de fremdragne eksempler må det derfor slås fast, at afhandlingen – selv uden illustrationer – er at foretrække frem for den populariserede udgave.

Jens Chr. V. Johansen

Magtstaten i Norden i 1600-tallet og de sociale konsekvenser. Rapporter til den XIX nordiske historikerkongres Odense 1984, bind I, red. af ERLING LADEWIG PETERSEN. Odense University Studies in History and Social Sciences vol. 85. Odense Universitetsforlag, 1984. 144 s.

Forskellen mellem de nordiske lande træder gerne klart frem, når de stilles op på række til ensartet behandling. Det gælder også her, men kun delvis. Kun *Lýður Björnssons* bidrag om Island beskriver helt særegne forhold. Det afslører især magtstatens afmagt i et område langt fra dens centrum og dermed dens afhængighed af materielle forhold på transport- og kommunikationsområdet.

Skildringerne af de fire store lande synes derimod at vise en meget ensartet udvikling, og en udvikling mod større ensartethed. De samme træk findes overalt: øget udskrivning af skatter og mandskab; forarmelse og finanskriser; stærke